

BIBLIOTECA ITALIANA

PUBLICATĂ SUB PATRONAJUL
INSTITUTULUI ITALIAN
PENTRU STUDII FILOZOFICE

NICCOLÒ
MACHIAVELLI
PRÎNCIPELE

TRADUCERE DIN ITALIANĂ DE NINA FAÇON
REVĂZUTĂ ŞI ADNOTATĂ DE MONICA FEKETE
CU O PREFAŢĂ DE GIAN MARIO ANSEMI
ŞI O CRONOLOGIE DE SMARANDA BRATU ELIAN

 HUMANITAS
BUCUREŞTI

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față reia traducerea publicată în 1960, la Editura Științifică din București, de cunoscuta italianistă Nina Façon, care a urmat textul italian al *Principelui* prezent în Niccolò Machiavelli, *Opere*, Milano-Napoli, Ricciardi, 1954 (îngrijit de Mario Bonfantini) și în *Id.*, *Scritti politici scelti*, Milano, Vallardi, 1910 (îngrijit de Vittorio Osimo).

Revizuirea traducerii se bazează pe textul îngrijit de Giorgio Inglese (*Il Principe*, Torino, Einaudi, 1995), nefiind încă tipărită – când am început să ne ocupăm de această nouă versiune românească – ediția critică națională pe care Mario Martelli a publicat-o în aprilie 2006 (Roma, Salerno editore).

În sarcina îngrijitorului au intrat revizuirea și actualizarea textului după normele ortografice în vigoare, elaborarea aparatului de note istorice și critice, traducerea eseului introductiv semnat de Gian Mario Anselmi, profesor la Universitatea din Bologna, precum și redactarea fișei biografice a autorului.

Pentru a ilustra în manieră succintă modificările efectuate în textul traducerii, propunem aici o tipologie esențială care prezintă schimbările cele mai semnificative. Desigur, aceste intervenții au fost numeric limitate pentru a nu altera excelența traducere a Ninei Façon, făcută după un text extrem de dificil precum este *Principiele*, operă caracterizată printr-o structură lingvistică concisă și câteodată eliptică, deci în același timp foarte complexă și nu întotdeauna transparentă: în realitate, o capodoperă a genului de tratat umanist, axat pe gândirea politică europeană modernă, care poate deveni o adevărată piatră de încercare chiar pentru un traducător familiarizat cu proza renascentistă italiană.

În ultimii cincizeci de ani au fost publicate în Italia noi ediții critice, bazate pe câteva din numeroasele manuscrise (astăzi sunt cunoscute 19 manuscrise considerate independente de cel revizuit de tipograful Antonio Blado, care a publicat, la Roma, pentru prima dată *Principiele* în 1532) care alcătuiesc bogata tradiție a tratatului lui Machiavelli, al cărui manuscris autograf, din păcate, probabil s-a pierdut. Acest nou cadru critic ne-a oferit o lectură hermeneutică mai fidelă, atentă la orice lecție inovatoare, astfel încât anumite schimbări intervenite în textul traducerii publicate aici sunt în bună măsură inerente strădaniei editorilor mai recentți, rezultatul efortului lor oferind un mare ajutor și muncii noastre exegetice de cotălmăcitor.

Modificările pe care le-am introdus în text au fost ghidate, în primul rând, de intenția noastră de a respecta originalul machiavellian adoptat și publicat în ediția de față. Prin urmare, am completat traducerea cu cuvinte, sintagme, propoziții și fraze care nu figurau în ediția Façon din 1960, ori le-am eliminat acolo unde acestea nu se regăsesc în textul italian din această ediție. De asemenea, am transformat câteva construcții care ni s-au părut ușor ambigue, am introdus unele schimbări de topică, am simplificat anumite structuri pentru a obține o mai mare coerență textuală în limba țintă.

MONICA FEKETE

BIBLIOGRAFIE PRIMARĂ

N. Machiavelli, *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio* [abreviat *Discorsi*, carte, capitol], *Arte della guerra*, *Mandragola*, în *Opere*, a cura di M. Bonfantini, Milano-Napoli, Ricciardi, 1954. — *Id.*, *Istorie fiorentine*, a cura di Pl. Carli, Sansoni, Firenze, 1927. — *Id.*, *Ritratto di cose di Francia*, *Del modo di trattare i popoli della Valdichiana ribellati*, *Il tradimento del duca Valentino al Vitelloz zo Vitelli*, *Oliverotto da Fermo et altri*, *Rapporto di cose della Magna*, *Ritratto delle cose della Magna*, în *I primi scritti politici (1499–1512)*, a cura di J.J. Marchand, Antenore, Padova, 1975. — *Id.*, *Decennale primo*, *Capitolo di Fortuna*, în *Decennali*, *Capitoli*, *Asino*, *Mandragola*, a cura di L. Blasucci e A. Casadei, Utet, Torino, 1989. — *Id.*, *Ghiribizi al Soderino*, *Lettere*, în *Tutte le opere*, a cura di M. Martelli, Sansoni, Firenze, 1971. *Id.*, *Legazioni e commissarie*, a cura di S. Bertelli, Feltrinelli, Milano, 1964.

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Comentariu Anselmi-Varotti: N. Machiavelli, *Le grandi opere politiche*, a cura di G.M. Anselmi e C. Varotti, vol. I, *Il Principe. Dell'arte della guerra*, Bollati Boringhieri, Torino, 1992. — Bárberi Squarotti, *Machiavelli: G. Bárberi Squarotti, Machiavelli o la scelta della letteratura*, Bulzoni, Roma, 1987. — Comentariu Bonfantini: N. Machiavelli, *Opere*, a cura di M. Bonfantini, Milano-Napoli, Ricciardi, 1954. — Borsellino, *Machiavelli: N. Borsellino, Machiavelli*, Roma-Bari, Laterza, 1986. — Comentariu Burd: N. Machiavelli, *Il Principe*, a cura di A.L. Burd, Oxford, 1891. — Comentariu Chabod: N. Machiavelli, *Il Principe*, a cura di F. Chabod, Utet, Torino, 1924. — Chabod, *Del 'Principe': F. Chabod, Del 'Principe' di Niccolò Machiavelli*, Società Editrice Dante Alighieri, Milano-Roma-Napoli, 1926. — Chabod, *Scritti su M.: F. Chabod, Scritti su Machiavelli*, Einaudi, Torino, 1964. — Dionisotti, *Machiavellerie: C. Dionisotti, Machiavellerie. Storia e fortuna di Machiavelli*, Einaudi, Torino, 1980. — Dotti, *Fenomenologia: U. Dotti, Niccolò Machiavelli. La fenomenologia del potere*, Feltrinelli, Milano, 1979. — Comentariu Façon: N. Machiavelli, *Principele*, îngrijit de N. Façon, Editura Științifică, București, 1960. — Gilbert, *N. Machiavelli: F. Gilbert, Machiavelli e il suo tempo*, Il Mulino, Bologna, 1974. — Comentariu Inglese: N. Machiavelli, *Il Principe*, a cura di G. Inglese, Einaudi, Torino, 1995. — Comentariu Lisio: N. Machiavelli, *Il Principe*, a cura di G. Lisio, Sansoni, Firenze, 1899. — Martelli, *Paralipomeni: M. Martelli, Paralipomeni alla 'Giarda'. Venti tesi sul 'Dialogo della lingua'*, în „Filologia e critica“, IV (1979). — Comentariu Osimo: N. Machiavelli, *Scritti politici scelti*, a cura di V. Osimo, Vallardi, Milano, 1910. — Comentariu Raimondi: N. Machiavelli, *Opere*, a cura di E. Raimondi, Mursia, Milano, 1969. — Renaudet, *Machiavel: A. Renaudet, Machiavel*, Gallimard, Paris, 1956. — Ridolfi, *Vita di N.M.: R. Ridolfi, Vita di Niccolò Machiavelli*, Sansoni, Firenze, 1969. — Comentariu Russo: N. Machiavelli, *Il Principe*, a cura di L. Russo, Sansoni, Firenze, 1961. — Russo, *Machiavelli: L. Russo, Machiavelli*, Roma-Bari, Laterza, 1974. — Comentariu Sasso: N. Machiavelli, *Il Principe e altri scritti*, a cura di G. Sasso, Firenze, La Nuova Italia, Firenze, 1963. — Sasso, *M. e C. Borgia: G. Sasso, Machiavelli e Cesare Borgia. Storia di un giudizio*, Ateneo, Roma, 1966.

PRINCIPELE

NICCOLÒ MACHIAVELLI
CĂTRE LORENZO DE' MEDICI MAGNIFICUL¹

De cele mai multe ori, aceia care doresc să dobândească bunăvoința și favoarea unui principe² obișnuiesc a i se înfățișa cu lucrurile care le sunt mai scumpe între toate câte le aparțin, sau care, după cum li se pare, îl desfată mai mult pe acesta. Iată de ce adesea vedem că li se aduc în dar principilor cai și arme, postavuri de mătase cu fire de aur, giuvaeruri și alte asemenea podoabe demne de măreția lor. Dorind, așadar, să prezint și eu Măriei Voastre o mărturie a prea supusei mele plecăciuni, nu am aflat între toate câte sunt ale mele nimic care să-mi fie mai scump și pentru care să am mai multă prețuire, decât acea cunoaștere³ a faptelor săvârșite de oamenii mari, pe care am dobândit-o de-a lungul unei bogate experiențe a lucrurilor petrecute în vremurile noastre⁴ și prin lectura neîntreruptă a celor din Antichitate⁵; și întrucât acestea toate le-am cumpănit și cercetat cu sârguință și îndelung, după care le-am strâns laolaltă într-o cărtică, pe aceasta o trimit acum Măriei Voastre. Și cu toate că ea îmi pare nedemnă de a vă fi înfățișată, sunt totuși pe deplin încredințat că, în nobila Voastră bunătate, această operă vă va fi plăcută, considerând că nu v-aș putea dăruia un lucru mai prețios decât acela de a vă face cu puțință să înțelegeți, într-un timp foarte scurt, tot ceea ce eu n-am reușit să cunosc și să înțeleg decât într-un lung șir de ani și

întâmpinând multe osteneli și primejdii. Opera aceasta, eu nu am înfrumusețat-o și nici nu am umplut-o cu fraze îndelung meșteșugite, cu vorbe umflate și mărețe⁶ sau cu alte găтели și ornamente care uimesc privirea și cu care mulți obișnuiesc să zugrăvească și să împodobască lucrurile pe care le spun; deoarece am voit ca ea, sau să nu merite nici un fel de cinstire, sau să și-o dobândească numai prin noutatea conținutului și prin însemnătatea lucrurilor despre care vorbește. De asemenea, nu aș voi să se judece drept prea mare încredere în sine faptul că un om de condiție joasă și umilă⁷ îndrăznește să trateze despre guvernarea principilor și să dea reguli cu privire la aceasta; căci așa precum cei care desenează locuri din natură se așază jos în câmpie spre a putea privi cu atenție înfățișarea munților și a înălțimilor, iar pentru a cunoaște văile se urcă sus pe culmi, tot astfel, pentru a cunoaște bine firea popoarelor, trebuie să fii tu însuși principe, după cum pentru a o cunoaște pe aceea a principilor trebuie să fii om din popor.

Primiți, așadar, Măria Voastră, acest mic dar cu aceleași sentimente cu care eu vi-l trimit; căci, dacă îl veți citi și-l veți examina cu sârguință, veți afla în el o dorință a mea fierbinte, anume aceea ca Domnia Voastră să atingeți măreția pe care soarta și însușirile Voastre vi le făgăduiesc.

Iar dacă Măria Voastră își va întoarce uneori privirile și le va coborî din vârful înălțimii sale spre aceste locuri joase, va afla cât de nedrept îndur o mare și neîncetată vitregie a sortii⁸.

CAPITOLUL I
DE CÂTE FELURI SUNT PRINCIPATELE
ȘI ÎN CE MOD SE DOBÂNDESC

Toate statele, toate stăpânirile care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie principate. Acestea din urmă sunt sau principate ereditare, anume acelea asupra cărora familia stăpânitorului lor domnește de multă vreme, sau principate noi. Iar cele noi sunt sau în întregime noi, cum a fost Milanul pentru Francesco Sforza⁹, sau sunt teritorii adăugite la statul ereditar al principelui care le dobândește, cum este regatul Neapolelui pentru regele Spaniei¹⁰. Pământurile astfel obținute sau sunt stăpânite de un principe, sau se guvernează în mod liber; și ele se cuceresc fie cu armele altora, fie cu cele proprii, fie mulțumită sortii norocoase, fie prin propriile tale însușiri¹¹.

CAPITOLUL II
DESPRE PRINCIPATELE EREDITARE

Voi lăsa deoparte expunerea privitoare la republici, deoarece am tratat în altă parte pe larg despre ele¹². Mă voi referi numai la principate și, așa cum îndeplinești firele unei urzeli, voi dezvolta punctele arătate mai sus și voi arăta cum se pot governa și păstra aceste principate.

Spun, deci, că în statele ereditare și care s-au obișnuit cu familia principelui lor, greutatea întâmpinate în păstrarea lor sunt cu mult mai mici decât în principatele noi, deoarece este de ajuns să nu te îndepărtezi de felul de guvernare al strămoșilor și să acționezi în același timp fără grabă și potrivit nevoilor care se ivesc; așadar, un principe de acest fel, adică ereditar, dacă este pur și simplu priceput, va putea să-și păstreze întotdeauna autoritatea, afară de cazul când s-ar ivi cineva neașteptat și deosebit de puternic care să i-o răpească; dar chiar dacă statul i-a fost luat, el îl va redobândi de îndată ce dușmanul va întâmpina o greutate cât de mică.

Noi avem în Italia, de pildă, pe ducele de Ferrara care nu a rezistat la atacurile venețienilor în 1484 și nici la acelea ale papei Iuliu II în 1510¹³, nu pentru că stăpânirea lui avea temelii foarte vechi¹⁴, ci din alte cauze. În adevăr, un principe natural¹⁵ are mai puține motive de a-i nemulțumi pe supușii săi și mai puțină nevoie de a o face, de unde rezultă că va fi mai iubit decât un principe nou; dacă nu are cine știe ce vicii

neobișnuite pentru care să merite ca oamenii să-l urască, este sigur că, așa cum este și firesc, el se va bucura de dragostea supușilor săi. Cu atât mai mult, cu cât atunci când o domnie este veche și neîntreruptă, amintirea înnoirilor și a cauzelor care le-au produs se pierde, deoarece o schimbare este întotdeauna punctul de plecare al unei schimbări următoare, de care se leagă și pe care o susține.

CAPITOLUL III
DESPRE PRINCIPATELE MIXTE

Greutățile se ivesc, aşadar, numai în cazul unui principat nou. În primul rând, este posibil ca principatul să nu fie în întregime nou, ci să facă parte dintr-altul, alcătuind la un loc un stat care se poate numi oarecum mixt. În cazul acesta, instabilitatea lui va izvorî mai întâi dintr-o dificultate naturală care se constată la toate principatele noi, și anume că oamenii își schimbă bucuros stăpânirea în credința că vor avea alta mai bună, ceea ce îi face să ridice armele împotriva celui care domnește asupra lor; dar se înșală, pentru că experiența le arată apoi că starea lor a devenit de fapt mai rea. Lucrul acesta depinde la rândul său de o altă cauză naturală și obișnuită, și anume că atunci când cineva devine principe nu se poate ca el să nu facă rău celor peste care începe să domnească, atât prin trupele înarmate pe care le folosește, cât și prin nenumăratele abuzuri și asupriri pe care le aduce cu sine orice cucerire, astfel încât vei avea împotriva ta pe toți aceia pe care i-ai lovit prin ocuparea principatului. În același timp, nu vei putea să păstrezi prietenia aceluia care te-au ajutat să-l cucerești, întrucât nu poți să-i răsplătești în măsura în care au sperat, și nici nu poți folosi împotriva lor leacuri puternice, deoarece le ești îndatorat; în adevăr, oricât de puternic ar fi cineva prin forța armelor lui, pentru a ocupa o țară el are totuși întotdeauna nevoie

de ajutorul locuitorilor ei¹⁶. Așa se explică de ce Ludovic XII, regele Franței¹⁷, a ocupat foarte ușor Milanul și tot atât de ușor l-a pierdut; iar pentru a i-l lua înapoi, au fost de ajuns, prima oară, doar trupele lui Ludovic Maurul, deoarece locuitorii care îi deschiseseră porțile orașului, văzându-se înșelați în încrederea lor și în speranța de bine pe care și-o făcuseră, nu puteau îndura supărările pricinuite de principele cel nou.

Este foarte adevărat că, atunci când cucerești pentru a doua oară o țară care s-a răsculat împotriva ta, este mai greu s-o pierzi, deoarece, profitând de răzmeriță, principele va șovăi mai puțin să-și asigure puterea pedepsind pe cei vinovați, descoperind pe cei suspecti și luând măsuri de întărire acolo unde este mai multă nevoie. Așadar, dacă prima oară a fost de ajuns ca un duce Ludovic să zăngănească puțin din arme la granițele Milanului, pentru ca Franța să-și piardă stăpânirea ei aici, a doua oară a trebuit ca ea să aibă împotriva-i lumea întregă¹⁸, iar armatele ei să fie nimicite sau alungate din Italia; și lucrurile s-au întâmplat astfel din motivele arătate mai sus. Oricum, atât prima cât și a doua oară, Franța a pierdut Milanul. Am expus cauzele generale care duc la pierderea principatului în primul caz; ne rămâne să cercetăm acum cauzele care acționează în al doilea caz, și anume să vedem ce remedii avea un principe în această situație pentru a-și păstra cucerirea pe care Franța n-a știut s-o apere.

Spun, așadar, că statele care se cuceresc și care se anexează unui stat mai vechi decât cel cucerit, fie că fac parte din același teritoriu și au aceeași limbă, fie că nu sunt astfel. Dacă ele sunt de primul fel, este foarte ușor să le ții în stăpânire, mai cu seamă dacă nu sunt obișnuite a trăi în libertate; iar pentru a domni asupra lor în deplină siguranță, este de ajuns să faci să se stingă neamul principelui care le stăpânește.

În ce privește celelalte lucruri, este destul să păstrezi vechile condiții, iar moravurile să fie asemănătoare, pentru ca oamenii să trăiască în liniște, precum am văzut că au făcut Burgundia, Bretania, Gasconia și Normandia, care de multă vreme s-au unit cu Franța¹⁹; și cu toate că există unele nepotriviri de limbă²⁰, totuși moravurile sunt aceleași și oamenii pot trăi ușor unii cu alții. Iar cel care cucerește teritorii de acest fel, dacă vrea să le păstreze în stăpânirea lui, trebuie să ia seama la două lucruri: în primul rând ca neamul vechiului principe să se stingă, și în al doilea rând, ca legile și dările să nu sufere schimbare, în așa fel încât teritoriile cele noi să ajungă a forma, în foarte scurt timp, un singur tot cu principatul cel vechi.

Greutățile se ivesc însă atunci când cucerești teritorii diferite prin limbă, obiceiuri și orânduire; în cazul acesta trebuie să ai norocul de partea ta și să fii foarte priceput pentru ca să poți păstra ceea ce ai cucerit, iar unul din mijloacele principale și eficace pentru aceasta ar fi ca cel care cucerește un teritoriu să se și ducă să locuiască acolo. În felul acesta, stăpânirea ar fi mai sigură și mai trainică; așa au făcut de fapt turcii în Grecia²¹, căci, oricare ar fi fost metodele folosite de ei pentru a-și menține stăpânirea în acele locuri, nu le-ar fi fost totuși cu putință să păstreze Grecia dacă nu s-ar fi dus să se stabilească acolo. În adevăr, atunci când stai într-un anumit loc, știi când se ivesc dezordini și poți să intervii pe dată; dacă însă nu te găsești acolo, ajungi să afli despre ele de-abia când s-au întins atât de mult încât nu mai există nici un remediu. Afară de aceasta, pământul pe care l-ai cucerit nu va fi jefuit de slujbașii trimiși de tine; supușii sunt mulțumiți pentru că tribunalul căruia i se pot adresa este mai aproape de principe; așa încât, dacă vor să se poarte bine, au încă un motiv de a-l iubi, iar dacă vor să se poarte altfel, au de ce să se teamă de el. Cei din afară care ar voi să

atace statul vor șovăi mai mult înainte de a o face; astfel că locuind acolo, principele își va pierde foarte greu stăpânirea.

Celălalt mijloc mai bun este de a întemeia colonii²² în unul sau două locuri, care să fie un fel de centre de legătură ale acelor teritorii cu statul; în adevăr, trebuie să folosești acest mijloc sau, dacă nu, să ții acolo o armată de cavalerie numeroasă, precum și pedestrași. Coloniile nu cer multă cheltuială; principele înființează colonii și le întreține fără cheltuială sau cu una foarte mică, și face rău prin aceasta numai aceloră căroră le ia ogoarele și casele pentru a le da noilor locuitori, care sunt însă numai o foarte mică parte din noul stat; aceia căroră le-ai făcut rău nu vor fi niciodată primejdioși, deoarece sunt răzleți și săraci, iar toți ceilalți, întrucât nu au avut nimic de suferit, pe de o parte, vor trebui să fie supuși și cuminți, iar pe de altă parte, vor trebui să se ferească de a nu greși, de teamă să nu li se întâmple și lor ceea ce s-a întâmplat celor care au fost jefuiți de bunuri. Concluzia mea este, așadar, că aceste colonii nu costă bani, că ele sunt mai credincioase statului și fac mai puțin rău; iar cei care au avut de suferit din pricina lor nu pot deveni primejdioși, deoarece sunt săraci și răzleți, după cum am mai spus. De unde urmează constatarea că pe oameni trebuie sau să-i iei cu binele, sau să-i distrugi cu totul²³, fiindcă ei se răzbună pentru un rău ușor care le-a fost pricinuit, dar nu se pot răzbuna în schimb pentru ceva grav; așa încât este necesar ca răul pe care i-l faci cuiva să fie de așa fel, încât să nu ai a te teme de răzbunare²⁴. Dacă însă, în loc de colonii, principele întreține acolo trupe militare, cheltuiala va fi cu mult mai mare, deoarece garnizoanele vor absorbi toate veniturile statului și astfel cucerirea se transformă într-o pierdere; de asemenea, acest mijloc este mult mai supărător, pentru că dăunează întregii țări prin care trebuie să transporti trupele și să le cantonezi mereu în altă parte; fiecare locuitor

CUPRINS

PREFAȚĂ	5
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	39
CRONOLOGIE	43
PRINCIPELE	63
NOTE	203